

DRIE EN VIJFTIGSTE REEKS

- 1. PETER AERTS **ROZEN**

Gedicht van ERNEST DE WEERT Prijs : Fr. 12.-
- 2. ARTHUR MEULEMANS **HOE ZACHT KAN DE AVOND ZIJN**

Gedicht van A. W. GRAULS Prijs : Fr. 12.-
- 3. PROSPER VAN EECHAUTE **HERFSTPOËZIE**

Gedicht van MARTIEN BEVERSLUYS Prijs : Fr. 14.-
- 4. HUGO VAN OOST **D'AVOND KOMT**

Gedicht van WILLEM VAN DER MEY Prijs : Fr. 12.-

1947

GENT • PAUL STRUYF

27 BRABANTSTRAAT 27

Eigendom - Recht van vertaling voorbehouden

ERFGOED

KIM DESCHEEMAEKER

DE VLAAMSE BEWEGING EN MUZIEK: HET ARCHIEF VAN HET COMITEIT TER BEVORDERING VAN DE NEDERLANDSE ZANG (1886-1959)

Over de relatie tussen de Vlaamse beweging en muziek is slechts weinig geschreven. In studies naar specifieke verenigingen en componisten komt dit element soms zijdelings aan bod, maar enkel de publicatie *“Het lied in ziel en mond”. 150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging* (1987) van Hendrik Willaert en Jan Dewilde en het lemma “muziek” van Dewilde in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) geven een overkoepelend overzicht.¹ Hoewel dit zeer verdienstelijke bijdragen zijn en essentiële lectuur voor wie meer wil weten over de Vlaamse beweging en muziek, verdient het thema toch enige verdieping en actualisering. Het archief van het Comité ter Bevordering van de Nederlandse Zang in de collectie van Liberaal Archief/Liberas kan hiertoe zonder twijfel een belangrijke bijdrage leveren. In dit artikel kader ik het Comité in relatie tot de Vlaamse beweging om zo mogelijke pistes voor verder onderzoek aan te reiken. In de eerste plaats schets ik kort de context waarin de liedcultuur opgang deed binnen de Vlaamse beweging. Vervolgens besteed ik aandacht aan de ontstaansperiode en eerste werkingsjaren van het Comité, van 1886 tot 1914. Na een cesuur tijdens de Eerste Wereldoorlog, zette het Comité zijn werking verder tot circa 1959. Tot slot kader ik het archief van het Comité en geef ik weer wat dit archief omhelst.

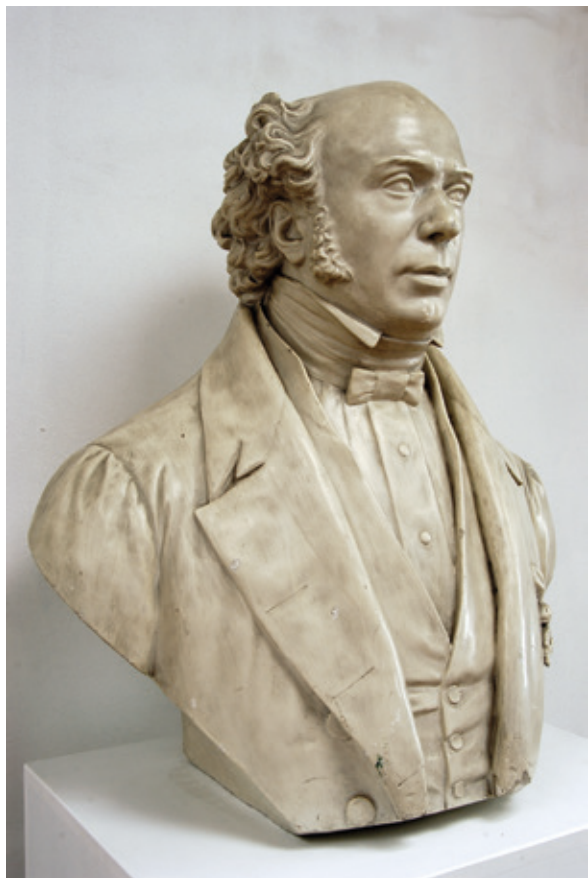
< Voorblad van de drieënvijftigste reeks *Nederlandse Zangstukken* (1947). [Liberaal Archief/Liberas]

— 1 H. Willaert & J. Dewilde, *“Het lied in ziel en mond”. 150 Jaar muziekleven en Vlaamse Beweging*, Tielt, 1987; J. Dewilde, *Muziek*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (NEVB), Tielt, 1998, pp. 2114-2134.

DE OPGANG VAN DE LIEDCULTUUR IN DE VLAAMSE BEWEGING

Tot ongeveer 1840 was het burgerlijk theater- en concertleven in de grote stedelijke zalen in Vlaanderen nagenoeg uitsluitend Franstalig. Hoewel koren zich voor hun werking en repertoire doorgaans op de Duitse Liedertafeltraditie inspireerden, zongen zij voornamelijk in een Franse vertaling. Vanaf het midden van de negentiende eeuw steeg het aantal koren – aanvankelijk uitsluitend mannenkoren – in Vlaanderen fenomenaal. Er was dan ook een grote behoefte aan een geschikt zangrepertoire. Belgische componisten speelden hierop in door een groot aantal werken op muziek te zetten, al waren ook deze koorcomposities nog veelal in het Frans. Toch brachten vanaf de jaren

1840 koren af en toe Nederlandstalige liederen. Tegelijkertijd met de opkomende aandacht voor de moedertaal vond binnen muzikale kringen een herwaardering van de Nederlandse polyfonie en het middeleeuwse lied plaats. Uit de romantiek en het nationalisme vloeide immers een zoektocht naar de eigenlijke ziel van de natie of het volk voort. Al in de jaren 1820 ontstond hierdoor een belangstelling voor Vlaamse liederen, voornamelijk vanuit filologische en romantisch-nationalistische hoek. Onder meer Jan Frans Willems (1793-1846) gaf de aanzet tot het opwaarderen van het Nederlands binnen het liedrepertoire. In 1844 publiceerde hij een eerste bundel *Oude Vlaamse Lieder*, met een verzameling volksliederen. Na zijn overlijden in 1846 zette zijn vriend, de schrijver en arts Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872), het werk voort. Hij bracht twee jaar later de overige liederen uit.²

< Borstbeeld van Jan Frans Willems, ca. 1850-1900. [Liberaal Archief/ Liberas]

² J.F. Willems, *Oude Vlaamse Lieder*, Gent, [1844-1846]; J.F. Willems & F.A. Snellaert (red.), *Oude Vlaamse Lieder ten deele met de melodiën*, Gent, 1848; H. Willaert & J. Dewilde, “Het lied in ziel en mond” [...], pp. 16, 18, 22; A. Stynen, “Muziek moet evolueren”. *Wisselende accenten in het vocale repertoire*, in: E. Bruyneel, R. Herreman, A. Stynen & S. Vos, *Veel volk verwacht. Populaire muziekcultuur in Vlaams-Brabant sinds 1800*, Leuven, 2012, pp. 201-203, 211.

Ook auteur en Gents stadsarchivaris Prudens van Duyse (1804-1859) zette zich in voor de prille Nederlandstalige zangbeweging. Hij schreef zelf teksten voor cantates, koorwerken en liederen en streefde ernaar de Vlaamse koormuziek naar een hoger niveau te tillen. Daartoe lag hij in december 1845 mee aan de basis van het Vlaamsch-Duitsch Zangverbond, een culturele samenwerking tussen de Vlaamse en Duitse koorwereld. De drie zangfeesten die het verbond in zijn korte bestaan organiseerde, vormden een stimulans voor Vlaamse componisten. Dergelijke initiatieven leidden ertoe dat de kracht van het gezongen woord verder binnen de Vlaamse beweging doordrong. Naast letterkunde werd ook de muziek beschouwd als een belangrijk middel om het volk te verheffen en zijn identiteit te ontplooiën. De liedbeweging en het koorleven kregen een stevige stimulans.³

Niet enkel individuen maar ook organisaties ondernamen initiatieven voor de vernederlandsing van het Vlaamse muzikaleven. Zo werd in 1851 het Willemsfonds opgericht door onder meer Snellaert, archivaris en bibliothecaris Jules de Saint-Genois (1813-1867) en historicus en filoloog Constant-Philippe Serrure (1805-1872). Het Willemsfonds stelde zich in zijn statuten tot doel om “*de nederduitsche tael- en letterkunde en al wat haer aengaet krachtdadig [te] ondersteunen en aenmoedigen*”. Hiertoe voerde het al van bij zijn ontstaan promotie voor het volkslied. Door de uitgave van bundels liedjes wilde men het Vlaamse volk verheffen, zowel met stichtende teksten als door een ‘beschaafde’ taal te hanteren. Zo bracht Snellaert in 1852 bij het Willemsfonds een eigen bundel *Oude en Nieuwe Liedjes* uit.⁴ Er werden erepenningen geschonken aan zangverenigingen die in het Nederlands zongen en aan componisten die Nederlandstalige teksten op muziek zetten. Van 1855 tot 1862 werd bovendien jaarlijks een *Liedjesboek* gepubliceerd om Nederlandstalige liederen te introduceren bij de koorgezelschappen, ter vervanging van de wijdverspreide Franse liedjes.⁵ Voor de promotie van het Nederlands binnen het zangrepertoire werd nauw samengewerkt met het Gentse Willems-Genootschap, een koorvereniging die enkel in het Vlaams zong. Het Willemsfonds bood financiële steun bij de organisatie van zang- en koorcompetities en compositiewedstrijden. Al in 1857 werd een wedstrijd uitgeschreven om de kwaliteit van het Vlaamse lied te verhogen, met onder meer prijzen voor liedereteksten. Dit initiatief kende in de daaropvolgende jaren navolging. Bestaande melodien kregen zo een nieuwe tekst, maar ook geheel nieuwe composities verdienden aanmoediging. Hiervoor werden Vlaamse componisten aangeschreven om een Vlaams gedicht op muziek te zetten. Vanaf 1869 vonden er bijzondere wedstrijden plaats voor het componeren van nieuwe liederen. Ter promotie van deze composities schonk het

3 J. Dewilde, *Muziek [...]*, pp. 2116-2117; Harry Van Velthoven, *Tussen opportunisme en radicalisme. Het Willemsfonds en de Vlaamse kwestie in 171 petitiees (1860-1913)*, Gent, 2008, p. 115; H. Willaert & J. Dewilde, “Het lied in ziel en mond” [...], pp. 22-24; J. Dewilde, *The Choir Scene in Flemish Belgium in the First Half of the Nineteenth Century. The Vlaamsch-Duitsch Zangverbond*, in: K. Lajosi & A. Stynen (red.), *Choral Societies and Nationalism*, Leiden-Boston, 2015, pp. 142-143, 150-151.

4 F.A. Snellaert (red.), *Oude en nieuwe liedjes*, Gent, 1852, (Willemsfondsuitgave nr. 5).

5 *De Vlaamsche Zanger. Liedjesboek*, Gent, Willemsfonds, Van Doosselaere, [1856-1862].

Maison fondée en 1874

Société en Commandite par actions.

A. VANDER GHINSTE
& Cie

Graveur et Imprimeur de 3e usique
du Conservatoire Royal de Bruxelles.

4. Rue des Croisades

BRUXELLES

TYPO ET LITHOGRAPHIE COMMERCIALES

Chromolithographie. Taille d'auteur.

Gravures Artistiques.

Monsieur Vuylsteke, à Gand. Doit
Pour livraison de ce qui suit payable à Bruxelles.

Bruxelles, le 2 février 1894

330 Ex.	Mijn lieveken, zeg. (Reimpresie) f.	16.50
220 Ex.	Heeft het roosje, milde zo.	30.15
Post.		1.-

Valeur à Fin Mars prochain

Fr^s 47.65

^ Rekening van A. Vander Ghinste gericht aan de heer Vuylsteke voor de druk van de zangstukken *Mijn lieveken, zeg* en *Heeft het roosje, milde zo*, 2 februari 1894. [Liberaal Archief/Liberas]

Willemsfonds boeken en lieduitgaven aan de mededingers van muziekprijskampen die een Nederlandstalige tekst kozen en aan de Vlaamse deelnemers aan de Belgische Prijs van Rome voor muzikale composities. Om de bredere bevolking te bereiken werden de liederen zelfs uitgedeeld onder rondtrekkende liedjeszangers.⁶

In 1871 werd een eerste reeks *Nederlandse Zangstukken* uitgegeven, met liederen die bekroond waren in prijskampen. De verkoop kende echter geen succes. Toch besloot het Willemsfonds nog een tweede reeks⁷ uit te geven. Om voet aan grond te krijgen in Nederland zocht men ook daar componisten aan om teksten op muziek te zetten. Bovendien kwam de uitgave van de liederen vanaf de derde reeks onder het toezicht van een commissie die moest waken over de kwaliteit van de gekozen werken. Deze initiatieven brachten echter geen zoden aan de dijk en toen ook de vierde reeks met verlies afsloot, besloot men de uitgave tijdelijk op te schorten. Ondanks de moeilijke globale verkoop waren sommige individuele liederen toch een schot in de roos. Vooral het nummer *Ik ken een lied*, een tekst van rechtskundige en letterkundige Gentil Antheunis (1840-1907) op muziek van componist Willem De Mol (1846-1874), kende verschillende herdrukken.⁸ De verkoopmoeilijkheden ten spijt bleef het bestuur van het Willemsfonds enthousiast over de uitgave van liederen en de reeks werd amper een jaar later al terug opgestart. Met enige moeite werden de volgende reeksen gevuld. Maar in 1886 stelde men opnieuw vast dat de verkoop niet vlotte. De uitgave van de *Nederlandse Zangstukken* werd daarom overgedragen aan een bijzondere commissie, het Comité ter Bevordering van de Nederlandse Zang.⁹

6 M. Bots, *De eerste jaren (1851-1862)*, in: M. Bots e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*, Gent, 1993, pp. 11, 17, 22-23; M. Bots, *Van 1862 tot 1914*, in: M. Bots e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914 [...]*, p. 35; A. Stynen, "Muziek moet evolueren" [...], pp. 211-212; J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek: "Ik ken een lied"*, in: M. Bots e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914 [...]*, pp. 256-257; A. Deprez, *Het Willemsfonds als uitgever*, in: M. Bots e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914 [...]*, p. 170.

7 Er verscheen zowat jaarlijks een reeks *Nederlandse Zangstukken*, behalve in de jaren 1880 en tijdens de oorlogsjaren. Elke reeks behelsde tijdens de periode van de uitgaves door het Willemsfonds (1871-1886) tussen de twaalf en vijftien zangstukken. Tijdens de eerste jaren van het Comité was het aantal liederen binnen een reeks onregelmatig, bovendien werden de reeksen gedurende enkele jaren opgesplitst in twee delen uitgegeven. Het gemiddelde aantal liederen per reeks daalde stelselmatig. Vooral na de Eerste Wereldoorlog is een sterke terugval te zien: van gemiddeld negen à tien liederen in de periode 1900-1914, zakte het gemiddelde in de periode 1920-1955 naar ongeveer vier liederen. Hoewel sommige liederen voor (gemengd) koor bestemd waren, richtten de zangstukken zich over het algemeen op solozang. De liederen konden afzonderlijk bekomen worden, maar intekenaars ontvingen jaarlijks steeds de volledige reeks.

8 W. De Mol & G. Antheunis, *Ik ken een lied*, Gent, Willemsfonds, W. Rogghé, Nederlandsche Zangstukken, 1ste reeks, 1871.

9 J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek [...]*, pp. 259-263.

^ Bladmuziek *Ik ken een lied*, 1871. [Liberaal Archief/Liberas]

HET COMITEIT TER BEVORDERING VAN DE NEDERLANDSE ZANG (1886-1914)

Het Comiteit diende propaganda te voeren voor de reeks zangstukken, maar ook componisten, tekstdichters en uitvoerders voor de uitgaves te winnen. In zijn statuten stelde het Comiteit zich tot doel om oorspronkelijke liederen op Nederlandstalige teksten uit te geven, jonge componisten aan te moedigen Nederlandstalige teksten op muziek te zetten, zangers en koren die Nederlandstalige muziek zongen te stimuleren, het Nederlandstalig zangonderwijs te bevorderen, de gepubliceerde liederen via concerten en wedstrijden te propageren en het volksgezang te behartigen. De latere voorzitter, componist Peter Benoit (1834-1901), pleitte ervoor om naast nieuwe getoonzette kunstliederen ook volksliederen op te nemen in de reeks *Nederlandse Zangstukken*. Zijn voorstel werd echter niet gevolgd en dergelijke liederen kregen een uitgave buiten de reeks.¹⁰ Voorbeelden hiervan zijn onder meer *Volksliedjes* (1854) door

¹⁰ A. Stynen, “Muziek moet evolueren” [...], p. 212; J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek* [...], p. 263; Liberaal Archief/Liberas, Comiteit ter Bevordering van de Nederlandse Zang, 2.3.1. Brochure jaarverslag 1886/1887, p. 3.

Pieter Frans Van Kerckhoven¹¹ en het *Nederlandsch Liederboek* (1891-1892) onder redactie van Florimond van Duyse.¹² Deze laatste bundel bestond uit twee delen en bracht een verzameling vaderlandse en regionale liederen, balladen en verhalende gezangen. Deze liederen uit de volksmond kenden een grote populariteit en werden dan ook vier keer heruitgegeven.¹³

Benoemde het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds bij de stichting in 1886 nog het voltallig bestuur van het Comiteit, dan werd dit in volgende bestuursperioden tot drie van de vijftien leden teruggeschroefd. De andere bestuursleden werden verkozen door de leden ofwel intekenaars op de reeks zangstukken. Tot de bestuursleden behoorden tussen 1886 en 1914 onder meer Benoit, componist Jan Blockx (1851-1912), schrijver en dichter Pol De Mont (1857-1931), historicus Paul Fredericq (1850-1920), musicus Karel Miry (1823-1889), auteur Maurits Sabbe (1873-1938), componist en schrijver Florimond van Duyse (1843-1910), advocaat en boekhandelaar Julius Vuylsteke (1836-1903) en de Nederlandse componisten Richard Hol (1825-1904) en Willem Frederik Gerard Nicolai (1829-1896).¹⁴

Het Comiteit nam zijn taak van volksopvoeding ernstig en beoordeelde alle nummers op hun geschiktheid voor uitgave binnen de reeks zangstukken. Hiervoor werd het Comiteit in 1887 in twee commissies opgedeeld, waarvan de ene de ingezonden teksten beoordeelde, en de andere de composities. Uiteindelijk bleek dit evaluatiesysteem toch niet ideaal, waarna beide commissies vanaf 1900 zowel de tekst als de muziek voorgelegd kregen, vooraleer in 1901 tot één beoordelingscommissie te versmelten. Als 'peetvader' van de Vlaamse muziek was Benoit van 1888 tot zijn overlijden in 1901 voorzitter van het Comiteit en had hij een beslissende stem in de beoordelingen. Slechts een beperkt deel van de liederen bestemd voor publicatie bestond uit spontaan ingezonden werken. De meeste liederen werden op vraag van het Comiteit geschreven, onder meer door middel van wedstrijden. Enkel liederen gecomponeerd op oorspronkelijke Nederlandstalige teksten werden geschikt bevonden om uit te geven; liederen op vertaling waren over het algemeen niet toegestaan. Belangrijke uitgaves van het Comiteit behelsden onder meer liederen en het zangspel *Het Meilief* van Benoit en werken van Florimond van Duyse.¹⁵ Beide auteurs waren achtereen-

11 P.F. Van Kerckhoven, *Volksliedjes*, Gent, 1854, (Willemsfondsuitgave nr. 16).

12 F. Van Duyse (red.), *Nederlandsch Liederboek*. 1ste deel: *Vaderlandsche en plaatselijke liederen*, Gent, 1891, (Willemsfondsuitgave nr. 222); F. Van Duyse (red.), *Nederlandsch Liederboek*. 2de deel: *Balladen en verhalende liederen, enz.*, Gent, 1892, (Willemsfondsuitgave nr. 226).

13 *Overzicht van de Lieduitgaven van het Willemsfonds met uitzondering van de Nederlandsche Zangstukken, bijlage bij Comiteit van het Willemsfonds ter Bevordering van de Nederlandse Zang (1886-[-...]). Inventaris van het archief (1886-1959)*, Gent, 2015.

14 J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek [...]*, pp. 263-264; *Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...]*, 2.3. Jaarverslagen, 1886-1947.

15 P. Benoit & J. Demeester, *Het Meilief*, Gent, 1895; van F. van Duyse bijvoorbeeld F. van Duyse & F. de Cort, *Mijne moedertaal*, Gent, *Nederlandsche Zangstukken*, 21ste reeks, 1904 en F. van Duyse & F.L. Hemkes, *Wilhelmus*, Gent, *Nederlandsche Zangstukken*, 22ste reeks, 1905. Zie ook J. Dewilde,

volgens voorzitters van het Comiteit, maar kenden vooral een algemene erkenning binnen de Vlaamse muziekwereld. Zo was Benoit niet enkel een gevierd componist maar ook directeur van de Antwerpse Muziekschool en publiceerde hij artikels over de nieuwe Vlaamse muziekbeweging.¹⁶ Het Willemsfonds was overigens nauw betrokken bij de strijd tot verheffing van de Antwerpse Muziekschool tot een Koninklijk Vlaams Conservatorium.¹⁷

^ Voorblad van de dertiende reeks *Nederlandse Zangstukken*, 1893. [Liberaal Archief/Liberas]

— Het Willemsfonds en de muziek [...], pp. 264-265, 271; Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...], 2.3.13. Hoofdstukken uit de jaarverslagen van het Willemsfonds 1887/1888 – 1901-1902; Repertorium van de “Nederlandsche Zangstukken” van het Willemsfonds, bijlage bij Comiteit van het Willemsfonds ter Bevordering van de Nederlandse Zang (1886- [...]). Inventaris van het archief (1886-1959), Gent, 2015.

16 J. Dewilde, *Nationalistische muziek in Vlaanderen*, in: L.P. Grijp (red.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam, 2001, p. 456.

17 H. Van Velthoven, *Tussen opportunisme en radicalisme* [...], pp. 115-122.

Aanvankelijk kende het Comiteit succes: tussen 1886 en 1893 steeg het aantal intekenaars op de reeks zangstukken van negenenveertig naar honderdnegenenveertig. Onder de leden bevonden zich ook figuren en organisaties uit Nederland, Duitsland en zelfs Zuid-Afrika. In 1900 en 1904 werden bijvoorbeeld muziekstukken gezonden naar de studentenvereniging Ons spreekuur in Stellenbosch. Vanaf 1893 ging het ledenaantal echter achteruit, tot het zich vanaf 1897 stabiliseerde rond de honderdvijfentwintig. Bovendien had het Comiteit te kampen met de eigengereidheid van de plaatselijke Willemsfondsafdelingen. Zij populariseerden het zangrepertoire om aansluiting te vinden bij hun publiek en waren minder bekommerd om de kwaliteit van de zangstukken. Populaire kunstliederen zoals *Ik ken een lied* werden in hun repertoire opgenomen naast kluchtliederen en andere volkse muziek.¹⁸

De werking van het Comiteit beperkte zich niet tot het uitgeven van bladmuziek. Al van bij zijn oprichting voorzag het Comiteit een budget om de opvoering van de zangstukken door lokale Willemsfondsafdelingen te stimuleren. Dit had echter niet het gewenste resultaat. Om het volk echt te leren zingen en de 'goede' liederen te verspreiden, richtte Florimond van Duyse vanaf 1903 zangavonden in. De eerste liederavond voor dames vond plaats in Gent en trok een groot publiek. Het initiatief werd enthousiast ontvangen en al snel steeg het aantal deelnemende dames tot boven de vierhonderd. Vanaf 1904 werden ook liederavonden voor mannen ingericht, maar deze bleken minder succesvol dan deze voor vrouwen. Na het grote succes in Gent kenden de zangavonden navolging over heel Vlaanderen. Niet enkele plaatselijke Willemsfondsafdelingen, maar ook andere verenigingen, zoals het Algemeen Nederlands Verbond en het Davidsfonds, zetten liederavonden op touw. Ondanks dit succes ging het in deze periode verder bergafwaarts met het Willemsfonds en bijgevolg ook met het Comiteit en met de lieduitgaven. Het Willemsfonds kende al sinds 1884 een sterke terugval van zijn ledenaantal en de lieduitgaven hadden altijd al met een moeizame verkoop gekampt. Daarbij kwam dat steeds minder liederen werden ingezonden en dat de concurrentie met andere lieduitgeverijen groeide. Zo verloor het Willemsfonds rond de eeuwwisseling zijn voorttrekkersrol in de Vlaamse muziekbeweging.¹⁹ Het Comiteit zette echter door. Het publicatieritme van jaarlijks één reeks met telkens een negental zangstukken werd aangehouden en zelfs consequenter toegepast dan voorheen. Van zijn ontstaan tot in 1955 werden in totaal zestig reeksen *Nederlandse Zangstukken*, samen goed voor bijna vijfhonderd liederen, uitgegeven.²⁰

18 J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek* [...], p. 265; Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...], 2.3.4. Brochure jaarverslag 1892/1893, pp. 12-13; Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...], 2.3.4. Brochure jaarverslag 1892/1893, pp. 12-13; Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...], 2.3.13. Hoofdstukken uit de jaarverslagen van het Willemsfonds 1887/1888 – 1911/1912.

19 Liberaal Archief/Liberas, Comiteit [...], 2.3.13. Hoofdstukken uit de jaarverslagen van het Willemsfonds 1903/1904, 1904/1905; J. Dewilde, *Het Willemsfonds en de muziek* [...], pp. 265, 272-276; M. Bots, *Van 1862 tot 1914* [...], pp. 59-60; J. Dewilde, *Muziek* [...], p. 2125; H. Willaert & J. Dewilde, "Het lied in ziel en mond" [...], p. 89.

20 A. Stynen, "Muziek moet evolueren" [...], p. 212.

HET COMITEIT TER BEVORDERING VAN DE NEDERLANDSE ZANG (1914-1959)

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de werking van het Comité sterk teruggeschroefd. Er werden geen wedstrijden uitgeschreven of zangstukken uitgegeven. De laureaten van de zangopleidingen kregen vanaf 1916 wel opnieuw prijzen: zoals voorheen bestonden deze uit de eerder uitgegeven zangstukken, waaruit de laureaten zelf een selectie mochten maken.²¹

Na de Eerste Wereldoorlog plaatsten tal van sociaal-culturele organisaties zang op de agenda. In tegenstelling tot de koren grepen ze hiervoor vooral naar volksliederen. Eigentijdse composities kwamen tijdens liederavonden en zangfeesten minder aan bod.²² In de professionele muziekwereld bevonden de Vlaamse componisten zich in deze periode op een tweespalt. Enerzijds vroeg de traditie in navolging van Benoit om muziek in de volkstrant, anderzijds ijverden componisten als Paul Gilson (1865-1942) en Arthur Meulemans (1884-1966) voor een aansluiting bij internationale esthetische tendensen. Het Comité zette op beide genres in. In de reeks zangstukken werden kunstliederen uitgegeven, zowel in de volkstrant als volgens de nieuwe esthetiek, terwijl het *Nederlandsch Liederboek* met volksliederen in 1929 aan zijn vierde uitgave toe was. Door de publicaties van het Comité, het Davidsfonds en andere uitgeverijen en de verderzetting van de liederavonden kenden zowel volksliederen als kunstliederen een grote verspreiding. In navolging van het succes van lokale liederavonden en zangfeesten werd in 1933 door onder andere muzikant Willem De Meyer voor het eerst het Vlaams Nationaal Zangfeest georganiseerd. Dit initiatief was aanvankelijk politiek pluralistisch, maar werd vanaf het derde zangfeest in 1935 gedomineerd door het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV), waarna het een eng nationalistische invulling kreeg.²³

Vanaf het bestuursjaar 1926-1927 nam de werking van het Comité opnieuw een hoge vlucht. Het ledenaantal bedroeg toen honderdvijfendertig. Voor de prijsvraag dat jaar werden er honderdeneen liederen ingezonden. Tien daarvan werden opgenomen voor uitgave. In 1927-28 steeg het aantal leden zelfs tot honderddrieënveertig. Gerichte wervingsacties, zoals naar de oud-leden van de taalminnende studentenvereniging 't Zal Wel Gaan, brachten heel wat nieuwe leden aan. De organisatie surfte mee op het algemene succes van de liedbeweging. De economische crisis deed zich echter

- > Affiche met aankondiging van liederavonden door het Willemsfonds Tienen, 1922. [Liberaal Archief/Liberas]

21 Liberaal Archief/Liberas, Comité [...] 3.1.15. Inkomende briefwisseling, maart 1914 - december 1920.

22 A. Stynen, "Muziek moet evolueren" [...], p. 213; H. Willaert & J. Dewilde, "Het lied in ziel en mond" [...], p. 85.

23 J. Dewilde, *Muziek* [...], pp. 2127, 2130-2131.

WILLEMS-FONDS

AFDEELING TIENEN.

Op Woensdag, 15 November a. s., te 8 uur 's avonds

in de groote zaal van 'HET LIBERAAL HUIS,,

Openbare Voordracht

Onderwerp :

DE DICHTERS VAN DE HEIDE

door

Siska Van Daelen (Mr RESSELER),

met de welwillende medewerking van Mr MORRE.

SYMPHONISCH ORKEST.

Ingang vrij. Kinderen worden niet toegelaten.

LIEDERAVONDEN

Met het doel het goede lied onder het volk te verspreiden worden, onder de leiding van JAN WAUTERS, liederavonden ingericht, die van 16 NOVEMBER e. k., ELKE DONDERDAG, van 20 tot 21 u., zullen plaats hebben in «HET LIBERAAL HUIS».

Op deftige en vaderlandsche wijze zullen Vlaamsche volks- en kunstliederen aangeleerd worden.

De zanglessen zijn vrij en kosteloos. Men moet 15 jaar oud zijn om toegelaten te worden.

Tienre, 10 November 1922.

HET BESTUUR.

voelen in de uitgave van de zangstukken: deze moesten in 1930-1931 aan een verhoogde prijs verkocht worden, terwijl er bovendien geen herdrukken konden worden uitgegeven. Ook het ledenaantal viel de daaropvolgende jaren terug. Als gevolg van de oorlogsomstandigheden werd besloten om in 1940-1941 geen bestuursvergadering te houden en pas in 1941 de eenenvijftigste reeks zangstukken uit te geven. De daaropvolgende jaren werd de werking weer zo goed en zo kwaad mogelijk opgepikt. Het ledenaantal steeg terug geleidelijk. Maar wegens papierschaarste konden binnen de tweeënvijftigste reeks slechts enkele nummers gedrukt worden en kon de drieënvijftigste reeks zelfs helemaal niet in productie gebracht worden. Het Comité was er echter van overtuigd dat dit wel mogelijk zou zijn kort na de bevrijding van het land. Dit bleek ijdele hoop. Papier bleef lange tijd peperduur en pas in het bestuursjaar 1946-1947 rolde de reeks van de persen.²⁴

De culturele collaboratie van verenigingen als het Vlaamsch Instituut voor Volkskunst en het Vlaamsch Nationaal Zangverbond (VNZ) tijdens de Tweede Wereldoorlog plaatste de hele beweging van volkslied en -dans in de naoorlogse jaren in een negatief daglicht. Dat het Algemeen Nederlands Zangverbond (ANZ), in 1947 uit de restanten van het drie jaar eerder ontbonden VNZ ontstaan, de campagne voor het volkslied overnam en sterk de nadruk legde op het volkseigene, versterkte dit beeld. Pas in de jaren 1960 werd door een meer genuanceerde opstelling van het ANZ het volkslied terug acceptabel voor de koorwereld. Binnen de bredere Vlaamse muziekcène, en dat ondanks het succes van zangfeesten, verloor het Vlaamse lied echter zijn plaats. Jongere generaties muzikanten misten voeling met het Vlaamse lied en bouwden een eigen repertoire uit met invloeden uit de hele wereld, terwijl de liedbeweging evolueerde naar een kwalitatieve koorbeweging.²⁵ In deze context boette het Comité aan invloed en belang in. Bovendien bouwde het Willemsfonds zijn uitgeversactiviteiten af. De laatste publicatie van de reeks zangstukken vond plaats in 1955. *“Daar dit niet meer aan een behoefte schijnt te beantwoorden”*, werd de uitgave van bladmuziek stopgezet in 1956.²⁶

In 1959 werd nog de bundel *Keus uit de Vlaamse liederenschat*, een uitgave voor de schooljeugd, verspreid.²⁷ Deze bloemlezing paste binnen de Evariste De Bouwvredstrijd

24 Liberaal Archief/Liberas, Comitéit [...], 2.3.12. Jaarverslagen 1923/24-1946/47.

25 A. Stynen, “Muziek moet evolueren” [...], p. 213; J. Dewilde, *Muziek* [...], pp. 2131-2132; P. Rans & J. Koning, *De folk en de revival van de Vlaamse en de Nederlandse volksmuziek*, in: L.P. Grijp (red.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam, 2001, pp. 724-726; H. Willaert & J. Dewilde, “Het lied in ziel en mond” [...], p. 132.

26 J. Tyssens, *Het Willemsfonds als sociaal-culturele organisatie*, in: H. Van Velthoven & J. Tyssens, *Vlaamsch van taal, van kunst en zin 150 jaar Willemsfonds (1851-2001)*, Gent, 2001, p. 196; Liberaal Archief/Liberas, archief Willemsfonds Algemeen Bestuur, deelinventaris (1851-1975), A.2.2.2.23 verslagen van bestuursvergaderingen 1954-1957, verslag vergadering Algemeen Bestuur, 13.1.1957.

27 *Keus uit de Vlaamse liederenschat. Uitgave voor de schooljeugd*, Gent, Willemsfonds, [1959], 136 p. (Willemsfonds buiten reeks); Liberaal Archief/Liberas, Comitéit [...], 3.2.10. Uitgaande brieven, 21.10.1959.

ter bevordering van de Nederlandse Zang, een prijskamp voor koren met leerlingen van het zesde leerjaar van de Gentse stadsscholen en een initiatief van het Willemsfonds uit de jaren 1950.²⁸ Hoewel het niet duidelijk is wanneer de werking van het Comiteit definitief werd opgeheven, stierf de organisatie tegen het einde van dit decennium een stille dood. Nochtans deden initiatieven van bijvoorbeeld het Davidsfonds en het Algemeen Nederlands Zangverbond in deze periode de zangavonden terug opleven en bleef ook het Willemsfonds onder meer met de Evariste De Bouvrewedstrijd inzetten op het Nederlandstalige lied.²⁹

^ Zicht op het koor en centraal voorzitter Hans Van Werveke tijdens de prijsuitreiking van de Evariste De Bouvrewedstrijd, uitgeschreven door het Willemsfonds, 1951. [Liberaal Archief/Liberas]

HET ARCHIEF VAN HET COMITEIT

Het archief van het Comiteit ter Bevordering van de Nederlandse Zang werd in 1982 overgedragen aan Liberaal Archief/Liberas. Het heeft een omvang van 2,31 strekkende meter en omvat de periode 1886-1959. Van zijn ontstaan in 1886 tot september 1900 zijn de verslagen van de vergaderingen van het Comiteit bewaard. Voor de periode 1900-1947 moet de onderzoeker het stellen met de jaarverslagen, uitgegeven als bro-

— 28 *Eeuwfeest van het Willems-Fonds 1851-1951*, Gent, 1951, pp. 20-21; Liberaal Archief/Liberas, archief Willemsfonds Algemeen Bestuur, deelinventaris (1851-1975), C.1.3.8. Briefwisseling m.b.t. de Evariste De Bouvre-wedstrijd, 1946, 1951, 1953-1956.

29 H. Willaert & J. Dewilde, "Het lied in ziel en mond" [...], p. 132.

chure of opgenomen in de jaarverslagen van het Willemsfonds. Het Comité werd er immers aan gehouden om zijn jaarverslag en -rekening door te geven aan het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds, dat deze vervolgens opnam in het algemeen jaarverslag. Door de aard van de tekst komen in de gepubliceerde verslagen geen discussies en dergelijke naar voren. De verslagen werden steeds voorafgegaan door de statuten en het reglement van inwendige orde van het Comité. In de verslagen werd onder meer op een systematische manier vermeld welke stukken uitgegeven werden, welke herdrukt werden en aan welke prijs deze beschikbaar werden gesteld. Bovendien werd aangegeven wie lid was van het Comité, welke verenigingen toelagen ontvingen voor de uitvoering van de zangstukken en wie aan de conservatoria een prijs behaalde in de Nederlandse zang.

De briefwisseling van het Comité is voor een ruimere periode bewaard, namelijk van 1886 tot ca. 1947/1948. De correspondentie biedt heel wat informatie met betrekking tot de activiteiten van het Comité. Inzendingen van liedteksten, intekenaars op de zangstukken, wedstrijden, voorstellen voor wijzigingen van teksten, rekeningen van drukkers, programma's van concerten ... zijn interessant voor een inzicht in de dagelijkse werking van het Comité en bieden een blik op de bredere Nederlandstalige muziekwereld.

Naast verslagen en brieven bevinden zich ook ledenlijsten, financiële stukken en verscheidene stukken in verband met de uitgave van de *Nederlandse Zangstukken* in het archief. Hierdoor is het mogelijk om de werking van het Comité voor bijna de gehele bestaansperiode te reconstrueren. Tot slot maken ook de publicaties van het Comité, waaronder de *Nederlandse Zangstukken*, liederboekjes en andere, een belangrijk deel uit van het archief. De zangstukken vormen een complete reeks en werden opgenomen in een gedetailleerd, online raadpleegbaar repertorium bij de inventaris van het archief van het Comité.³⁰

Aanvullend archief bevindt zich uiteraard in het archief van het Willemsfonds Algemeen Bestuur³¹, maar ook in het persoonsarchief van Hans Van Werveke (1898-1974). Van Werveke was van 1938 tot 1962 (onder)voorzitter van het Willemsfonds. De stukken in zijn archief die betrekking hebben op het Comité beslaan de periode 1955-1959.³² Ook deze archieven worden bewaard in Liberaal Archief/Liberas. De Universiteitsbibliotheek Gent, het Koninklijk Conservatorium Antwerpen en het Letterenhuis te Antwerpen bewaren archief van andere prominente leden van het Comité, zoals Florimond van Duyse, Benoit, Blockx en Miry. Ook in archieven van

——— 30 *Comité van het Willemsfonds ter Bevordering van de Nederlandse Zang (1886-...)*. Inventaris van het archief (1886-1959), Gent, Liberaal Archief, 2015.

31 *Willemsfonds Algemeen Bestuur (1851-1975)*. Inventaris van het archief (1851-1975 & 1976-...), Gent, Liberaal Archief, 2018.

32 *Hans Van Werveke (1898-1974)*. Inventaris van het archief (als Willemsfondsvoorzitter, 1945-1962), Gent, Liberaal Archief, 2015.

x waarbij een(?)
 Stembriefje Mr H. Nolthenius
 Laren. zie achterzijde betr. zeker
 voorbehoud ten opzichte van eenige numm

1	Het nestje	(?) ja	nee
2	Ik heb u gezien	ja	nee
3	O Eed	(?) ja	nee
4	Verrukkend oogenblik	ja	nee
5	Oude legende	(?) ja	nee
6	Lentemorgen	ja	nee
7	Gelukkig	ja	nee
8	Bloemen en sterren	(?) ja	nee
9	Vogeltjes die vroeg zingen	ja	nee
10	De Prinsesbrun	ja	nee
11	Perels	ja	nee
12	Van drie studentjes	ja	nee
13	Wie op God betrouwt	(?) ja	nee
14	Sneeuw leet traanraden?	ja	nee
15	Nachtliedje	ja	nee
16	Des avonds als ik...	ja	nee
17	Lentenacht	ja	nee
18	Sneeuw en kind (decalogus)	ja	nee

Z.O.

^ Stembrief van H. Nolthenius voor de liederen voor de Nederlandse Zangstukken, Laren (Nederland), 25 mei 1922. [Liberaal Archief/Liberas]

toneelverenigingen, zoals bijvoorbeeld van het Letter- en toneelkundig Gezelschap Voor Taal en Vrijheid uit Aalst³³, is interessant bronmateriaal te vinden over de relatie tussen de Vlaamse beweging en muziek.

De inventarissen van het archief van het Comité, het Willemsfonds Algemeen Bestuur en Hans Van Werveke zijn beschikbaar via de website van Liberaal Archief/ Liberas (www.liberas.eu). De geïnventariseerde archieven ouder dan dertig jaar zijn raadpleegbaar in de leeszaal mits de ondertekening van een onderzoekscontract.

SUGGESTIES VOOR LITERATUUR

Over het Comité ter Bevordering van de Nederlandse Zang werd eerder nog geen diepgaand onderzoek verricht. De organisatie komt echter wel aan bod in enkele publicaties die bovendien een brede contextualisering bieden, namelijk: H. Willaert & J. Dewilde, *“Het lied in ziel en mond” 150 Jaar muziekleven en Vlaamse Beweging*, Tielt, 1987; M. Bots, H. Van Velthoven, e.a., *Het Willemsfonds van 1851 tot 1914*, Gent, 1993; J. Dewilde, Muziek, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998 en E. Bruyneel, R. Herreman, A. Stynen & S. Vos, *Veel volk verwacht. Populaire muziekcultuur in Vlaams-Brabant sinds 1800*, Leuven, 2012. Van individuele figuren, zoals Snellaert, Willems, F. van Duyse, Benoit en anderen die belangrijk waren voor de Vlaamse muziekbeweging bestaat er een groot aantal, zij het veelal gedateerde, biografieën. Themanummers van het *Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap* over bijvoorbeeld de componisten en musici F.A. Gevaert (vol. 64, 2010) en F.J. Fétis (vol. 62, 2008) bieden meer info over het muziekleven in België tijdens de negentiende eeuw.

33 Over het archief van Voor Taal en Vrijheid, zie K. Descheemaeker, Negentiende-eeuws toneelarchief als bron in het onderzoek naar de Vlaamse beweging: het letter- en Toneelkundig Gezelschap Voor Taal en Vrijheid, in: *WT*, jg. 77, 2018, nr. 1, pp. 73-84.